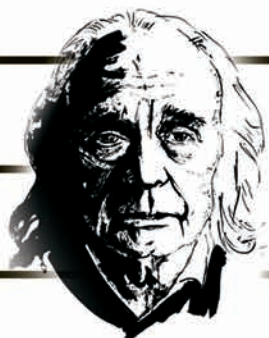

alex ștefănescu
ISTORIA
LITERATURII
ROMÂNE
CONTEMPORANE
1941-2000

istorie și critică literară

CORECTBooks

Alex ȘTEFĂNESCU

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE
CONTEMPORANE
1941 – 2000

Editura Virtual

2010

ISBN(e): 978-606-8281-75-9

Avertisment

Acest volum digital este prevăzut cu sisteme de siguranță anti-piratare. Multiplicarea textului, sub orice formă este sancționată conform legilor penale în vigoare.

Concepție grafică: Mihaela Șchiopu

Fotografii de Ion Cucu

PRECIZĂRI PRELIMINARE

Cartea aceasta are un titlu convențional, care poate să-l dezamăgească pe un cititor sensibil. Drama povestită în paginile ei nu se regăsește în neutra sintagmă *Istoria literaturii române contemporane*. Este ca și cum o povestire despre un naufragiat înfometat care ar ajunge să mănânce scoarță de copac s-ar intitula *Prânz la iarbă verde*.

Titlul potrivit ar fi fost *Ce s-a întâmplat cu literatura română în timpul comunismului* (sau măcar *Literatura română în timpul comunismului*). Am renunțat însă la el întrucât în ultimii ani s-a ajuns la un fel de alergie la tot ce amintește de politică. Unii cititori ar fi putut crede că au în față o scriere propagandistică, ceea ce această lucrare, în realitate, nu este.

A mai existat o variantă, gândită de Nicolae Motoc, pe vremea (îndepărtată) când publicam fragmente dintr-o ipotetică istorie a literaturii române contemporane în revista *Tomis* din Constanța: *Istoria exactă a literaturii române contemporane*. Mi-a plăcut acest titlu, în care adjectivul „exactă” urmărește să pună în evidență modul meu tranșant de a mă pronunța în diverse probleme (în opoziție cu stilul evaziv al altora). Cititorii ar fi crezut însă că mă laud cu exactitatea informațiilor din carte, ceea ce i-ar fi stimulat să se pasioneze de vânarea unor inadvertențe. Inadvertențe, probabil, n-ar fi găsit, sau ar fi găsit prea puține, dar ar fi citit cartea, în mod sigur, greșit.

Alte fragmente – de data aceasta din forma ultimă a lucrării – au apărut după 1989 în *România literară*, sub genericul *La o nouă lectură*. Și acesta ar fi fost un titlu adecvat pentru carte, adecvat, dar incomplet, referindu-se doar la comentariile critice propriu-zise, nu și la analizele unor practici, tendințe etc. specifice perioadei postbelice.

Până la urmă m-am întors, resemnat, la formularea tradițională, folosită (și implicit verificată) de înaintași, *Istoria literaturii române contemporane*, căreia i-am adăugat anii luați ca reper: 1941–2000. Dar, repet, în esență cartea reprezintă un răspuns la întrebarea „ce s-a întâmplat cu literatura română în timpul comunismului”? Consider că am datoria morală să povestesc ce s-a întâmplat, pentru că mi-a fost dat să fiu și eu unul dintre martori.

În a doua jumătate a secolului douăzeci literatura română a fost supusă unei operații barbare de falsificare – un fel de chirurgie estetică făcută cu toporul. Scriitorii care n-au vrut să colaboreze la acest act criminal au ajuns la închisoare, au plecat în exil sau au trăit ca niște exilați în propria lor țară. Unii dintre ei au plătit cu viața, ca urmare a regimului de exterminare din închisori.

Alți scriitori, care au acceptat să coopereze, pentru a nu dispărea din viața publică, au plătit un preț aproape la fel de mare: și-au înjosit talentul, adică exact ceea ce dădea un sens vieții lor, scriind o pseudoliteratură, și-au pierdut credibilitatea, s-au înstrăinat de ei înșiși. În loc să fie compătimiți, asemenea celor care rămân desfigurați în urma unui incendiu, au fost (și sunt în continuare) puși la stâlpul infamiei.

Ideologii comuniști au reinventat apoi, în conformitate cu necesitățile lor propagandistice, trecutul literaturii române, falsificând grosolan chiar și ceea ce părea intangibil: poezia lui Eminescu, teatrul lui Caragiale, folclorul însuși.

Nici un scriitor n-a avut de câștigat din această amplă operație (nici măcar cei care și-au făcut, copilărește, iluzia că au ieșit în câștig dând în schimbul mărgelilor de sticlă colorată ale recunoașterii oficiale aurul vocației lor). Singurii avantajați (în planul prozaic al vieții de fiecare zi) au fost diverși nescritori care,

lipsiți de înzestrare literară, au obținut totuși statutul de scriitori ca răsplată pentru zelul cu care au colaborat.

Cititorii, la rândul lor, au avut și ei foarte mult de pierdut, întrucât, oferindu-li-se o *falsă literatură și atât*, neavând de ales, au fost nevoiți s-o asimileze. Se aflau în situația peștilor dintr-un acvariu în care se toarnă otravă. Nevoia de a citi s-a întors împotriva lor.

Din fericire, a existat mereu o conștiință trează, deși ascunsă, a literaturii, care a făcut imposibilă intoxicarea totală a publicului. Multă vreme a persistat amintirea literaturii dinainte de război. Apoi, a intrat în funcțiune critica literară, care, începând din deceniul șapte, și-a făcut neașteptat de bine datoria, profitând de lipsa de pregătire a celor care o supravegheau (și, uneori, acesta e adevărul, de bunăvoința lor discretă).

Scriitorii înșiși au găsit metode ingenioase (descrise în paginile care urmează) de salvare a specificului literaturii. S-a ajuns în timpul comunismului, s-ar putea spune, la o artă a supraviețuirii literare. Așa se face că literatura n-a dispărut, n-a fost înlocuită cu totul de o falsă literatură, ci a luat forme curioase, nemiintâlnite în istorie. Forme, uneori, de o splendoare bolnăvicioasă, ca roșeața din obrajii celor bolnavi de tuberculoză.

Sentimentele care m-au dominat recitind literatura română din perioada 1941–2000 au fost contradictorii. Pe de o parte m-am simțit dezolat și indignat înțelegând ce splendori literare au fost împiedicate să se desfacă din domeniul virtualității. Printre crimele care vor fi judecate la un eventual „proces de la Nürnberg” al comunismului va trebui să figureze și această monstruoasă chiuretate a matricei geniului românesc. N-am să mă împac niciodată cu absența operelor literare distruse *in nuce*,...”păduri ce ar putea să fie/ și niciodată nu vor fi”. Pe de altă parte, am trăit un plăcut sentiment de calm interior și de certitudine, iar uneori am fost chiar entuziasmat constatând, încă o dată, că s-a produs o literatură valoroasă și în timpul comunismului. Poate puțin stranie, dar valoroasă.

Îi desfid pe odioșii avocați de azi ai cauzei comunismului să folosească această constatare a mea ca pe un argument în favoarea ideii că sistemul se prezintă în fața judecării istoriei și cu unele realizări. Faptul că în timpul comunismului au continuat să înflorească, în fiecare primăvară, pomii nu are nici o legătură cu comunismul.

Literatura nu datorează nimic regimului comunist, ideologia marxist-leninistă nu a generat literatură, literatura s-a scris într-un raport de ostilitate sau, în cel mai bun caz, de indiferență față de regimul comunist. Există și câteva excepții surprinzătoare – de exemplu, unele poeme ale lui Labiș, care încearcă – și uneori reușește – să transforme ideile marxiste în poezie; acestea sunt cazuri miraculoase, așa cum sunt acelea pe care le-a semnalat cunoscutul explorator al mărilor și oceanelor, Jacques-Yves Cousteau, care a descoperit că în zona unde sunt aruncate deșeuri radioactive și unde se credea că nu mai există viață au apărut ființe care... se hrănesc cu deșeuri radioactive. Există deci aceste excepții. Dar sunt doar excepții.

În general, literatura produsă de ideologia marxist-leninistă este o literatură falsă și, în același timp, o falsă literatură. Nici n-ar trebui să i se spună „literatură”, ci „ceva” – greu și, de altfel, inutil de definit. Diferența dintre acest ceva și literatură este imensă, ca diferența dintre Marea Adunare Națională și Parlament.

Imaginea ultimă care îmi persistă în minte după toată această experiență a mea de peste zece ani (a recitirii literaturii române din a doua jumătate a secolului douăzeci) este aceea a unei lespezi mari și grele de sub care plantele au reușit totuși să iasă cu timpul la lumină. N-au izbutit să o clinească din loc, dar, cu o impetuoasă lentă, inepuizabilă și cu o ingeniozitate proprie vieții au găsit tot felul de căi de ocolire sau chiar de străpungere. Nu par foarte sănătoase aceste plante: sunt mov-albicioase, poartă urme de strivire și tărare și sunt curios răsucite, dar de

crescut au crescut și au dat în cele din urmă și flori – unele neașteptat de frumoase – care i-au încântat pe privitori. Și-au împlinit menirea.

*

Prin *literatură română* în această carte se înțelege literatura scrisă în limba română (indiferent în ce țară). Literatura scrisă în alte limbi pe teritoriul României sau de către scriitori de origine română în alte țări nu intră în raza de interes a *Istoriei literaturii române contemporane*. Proza lui Mircea Eliade este înregistrată, în consecință, ca aparținând literaturii române, iar eseurile lui Emil Cioran – nu. Uneori distincția se face în cadrul operei unuia și aceluiași autor – cum se întâmplă în cazul lui Petru Dumitriu, ale cărui romane scrise în franceză sunt doar evocate succint, pentru completarea imaginii evoluției sale.

Lucrarea are în vedere perioada 1941–2000. Uneori, pentru clarificarea unor realități care ies din rama acestei cronologii, se fac incursiuni în anii dinainte de 1941 sau în cei de după 2000. Obligația autorului de a-i informa pe cititori este însă în vigoare numai între aceste limite cronologice. În cazul scriitorilor importanți care s-au afirmat înainte de război și care au continuat să se manifeste după 1941 sunt analizate, de exemplu, numai cărțile lor de după 1941, celelalte fiind evocate fugitiv.

Anul 1941 a fost ales ca un reper întrucât acest an reprezintă începutul sfârșitului pentru civilizația românească. Intrând în război, România intră într-un vârtej istoric în care își pierde controlul asupra propriei sale evoluții și ajunge, împotriva voinței sale și, mai grav decât atât, împotriva vocației sale, o țară comunistă. Ceva care seamănă cu o renaștere se va produce abia după 1989, adică după căderea comunismului.

Al doilea reper trebuia să fie *prezentul*. Dar cum prezentul este fluid, s-a ales un an apropiat de prezent (și „rotund”, pe deasupra), 2000, care să limiteze astfel investigația și să o facă posibilă.

Perioada 1941-2000 este împărțită în cinci secvențe: 1941-1946, 1947-1959, 1960-1971, 1972-1989, 1990-2000. Compartimentarea s-a făcut pe baza unui criteriu mixt, politico-literar, cel literar fiind însă prevalent (pentru că nu există o suprapunere perfectă între fenomenul literar și cel politic, nici măcar în condițiile comunismului, în care literatura depinde mai mult decât oricând în istorie de viața politică; având un mecanism complicat, cu legi proprii de funcționare, literatura reacționează de fiecare dată *cu întârziere* și de multe ori într-un mod neașteptat la inițiativele regimului).

Fiecare din cele cinci secvențe este precedată de o succintă cronologie a evenimentelor politico-literare semnificative din cuprinsul ei. Este vorba, de fapt, doar de un *motto*, de un decupaj evocator, de un sunet de gong care face posibilă intrarea în atmosferă.

Intervalurile 1941-1946 și 1990-2000 sunt tratate pe scurt, în capitole care au valoarea unui prolog și, respectiv, a unui epilog. Este vorba de segmente temporale *de tranziție*, primul – de la normalitate la comunism, iar ultimul – de la comunism la normalitate. Intervalurile 1947-1959, 1960-1971, 1972-1989 reprezintă de fapt zona istorică asupra căreia stau îndreptate reflectoarele lucrării.

Ordinea în care sunt prezentați scriitorii este în linii mari cronologică, dar nu în funcție de data nașterii lor, ci de perioada în care ei au venit în prim-planul vieții literare, manifestându-se cu feroare (sau tăcând semnificativ, ca Lucian Blaga sau Vasile Voiculescu). Selectarea lor s-a făcut în funcție de valoarea operei lor (singura excepție constituind-o Mihai Beniuc, căruia i s-a dat atenție *ca unui caz*).

Autorii n-au fost clasificați după școli, cenacluri, curente literare, doctrine etc. întrucât aceste criterii sunt inutilizabile în sistematizarea unei literaturii scrise sub comunism, regim care a interzis orice formă de asociere sau de elaborare a altor estetici decât cea oficială. Criticii și istoricii literari care utilizează asemenea criterii nu fac decât să *simuleze normalitatea*. Au existat, bineînțeles, *tentative* de grupare a

scriitorilor (iar ele sunt menționate la locul convenit), dar grupări propriu-zise, ca *Junimea* lui Titu Maiorescu sau *Sburătorul* lui E. Lovinescu, n-au existat (decât în imaginația aprinsă a unor „fondatori” de genul lui D. Țepeneag, care crede că un joc de-a curentul literar, „onirismul”, inventat în studenție, a fost chiar un curent literar). În mod surprinzător (și uneori hilar) un fel de curente literare au fost, mai degrabă, valurile de influențe generate, în perioada de „dezgheț ideologic”, de traduceri din mari autori străini – Kafka, Faulkner, Marquez ș.a. – descoperiți în România comunistă cu un entuziasm tardiv și disproporționat.

În această carte este sărbătorită *individualitatea*. Scriitorii sunt considerați mai importanți decât eventualele grupări din care fac parte sau tendințe pe care le reprezintă. Ei sunt aduși rând pe rând în centrul atenției, ca protagoniști ai literaturii române. Și ca *purători de istorie*. Biografia unui scriitor este, holografic, și istorie literară.

Capitolul rezervat fiecărui scriitor se încheie cu o bibliografie analitică a operei sale, menționându-se edițiile princeps, dar și reeditările, edițiile de autor, edițiile critice, antologiile (uneori cu prezentări ale sumarului lor), ca și eventualele traduceri, ecranizări, dramatizări etc. Alte trimiteri bibliografice se fac din mers, acolo unde sunt reproduse citate din alți critici și istorici literari sau sunt folosite informații preluate din alte lucrări. Totalitatea acestor bibliografii și indicații bibliografice constituie bibliografia generală a *Istoriei literaturii române contemporane*.

Lista de abrevieri reprodusă la începutul lucrării reprezintă un posibil instrument de lucru pentru cititor. Autorul a folosit mecanismul abrevierii facultativ, nu obligatoriu (de exemplu nu a scris de fiecare dată, automat, *Buc.* în loc de *București* sau *ed.* în loc de *editură*), însă atunci când l-a folosit a respectat riguros regulile stabilite (mai exact: nu a scris niciodată *B.* în loc de *București* sau *edit.* în loc de *editură*).

Menționările între paranteze drepte – [ ] –, indiferent dacă sunt urmate sau nu de precizarea „n.n.” („nota noastră”), *nu fac parte* din citatul în care sunt inserate și aparțin întotdeauna, fără excepție, autorului lucrării.

Cele mai multe dintre fotografiile reproduse în carte i se datorează lui Ion Cucu. Totuși există și relativ numeroase fotografii care au alți autori. Tocmai de aceea, în afară de mențiunea cu caracter general de la început („fotografii de Ion Cucu”), în dreptul fiecărei fotografii, pe verticală, este înscris numele celui care a făcut-o. Când această precizare lipsește înseamnă că fotografia are un autor necunoscut (amator sau profesionist). Sub fotografie, pe orizontală, sunt tipărite explicații în legătură cu personajele din imagine, cu perioada și locul în care au fost fotografiate etc. Personajele sunt menționate, în ordine, de la stânga la dreapta și începând cu rândul de jos (după care se trece la rândul imediat următor de mai sus ș.a.m.d.). Când fotografia înfățișează o singură persoană, iar numele acesteia nu se precizează, se subînțelege că este vorba de scriitorul cărui îi este consacrat comentariul critic.

Totalitatea ilustrațiilor (fotografii, desene, caricaturi, manuscrise facsimilate, reproduceri de artă, afișe, coperte de cărți etc.) din lucrare poate fi considerată o *scurtă istorie în imagini* a literaturii române din perioada 1941-2000.

Totalitatea citatelor din operele literare reproduse în carte poate fi considerată o *schită de antologie* a literaturii române din aceeași perioadă.

Autorului îi place să-și imagineze lucrarea sa ca pe o Arcă a lui Noe pe care a luat tot ce era mai frumos, semnificativ și demn de salvat din literatura română contemporană într-o vreme nefavorabilă literaturii.

Alex. Ștefănescu

ABREVIERI

Acad. = Editura Academiei Române, Editura Academiei Republicii Socialiste România; **ad.** = adăugit, adăugită; **Alb.** = Editura Albatros; **All** = Editura All; **Allfa** = Editura Allfa; **ant.** = antologie; **art.** = articol, articole; **bibl.** = bibliografie; **Bibl.** = Biblioteca; **Bibl. Em.** = Biblioteca Eminescu; **BPT** = Biblioteca pentru toți; **Buc.** = București; **C.** = Chișinău; **cap.** = capitol, capitole; **căsăt.** = căsătorie; **CCCP** = Casa Centrală a Creației Populare; **CCES** = Consiliul Culturii și Educației socialiste; **CICPMAM** = Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă; **Cluj-N.** = Cluj-Napoca; **Clusium** = Editura Clusium; **CMFP** = Cele mai frumoase poezii; **col.** = colecția; **colab.** = colaborare; **Comp.** = Editura Compania; **cop.** = copertă, coperta; **Cr.** = Craiova; **CR** = Editura Cartea Românească; **crit.** = critic, critică, critice; **cron.** = cronologie, cronologic, cronologică; **CSCA** = Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă; **C. Șc.** = Casa Școalelor; **culeg.** = culegere; **cult.** = cultură, culturii; **cupr.** = cuprinde; **cuv. în.** = cuvânt înainte; **D.** = Editura Dacia; **Dalsi** = Editura Universal Dalsi; **def.** = definitiv, definitivă; **ed.** = ediție, ediții; **EDP** = Editura Didactică și Pedagogică; **ELU** = Editura pentru Literatură Universală; **Em.** = Editura Eminescu; **Enc.** = Editura Enciclopedică Română; **engl.** = engleză; **EPL** = Editura pentru Literatură; **EPLA** = Editura pentru Literatură și Artă; **ES** = Editura de Stat; **ESLSD** = Editura de Stat pentru Literatură Științifică și Didactică; **ESPLA** = Editura de Stat pentru Literatură și Artă; **EȘ** = Editura Științifică; **F.** = Editura Facla; **facs.** = facsimil, facsimile, facsimilat; **FCR** = Editura Fundației Culturale Române; **febr.** = februarie; **filos.** = filosofie; **FLA** = Fundația pentru Literatură și Artă; **FR** = Fundația Regală pentru Literatură și Artă; **fr.** = franceză; **FRC** = Fundația pentru Literatură și Artă “Regele Carol II”; **FRM** = Fundația Regală Mihai I; **Grammar** = Editura 100+1 Grammar; **H.** = Editura Humanitas; **IC** = Editura Ion Creangă; **ICED** = Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice; **icon** = iconografie; **ILF** = Institutul de Istorie Literară și Folclor al Academiei; **ilustr.** = ilustrată, ilustrate, ilustrații; **inf.** = informații; **inst.** = institut; **Inst. Eur.** = Editura Institutul European; **introd.** = introducere, introductiv; **it.** = italiană; **în.** = înainte; **îngr.** = îngrijit, îngrijită; **J.** = Editura Junimea; **jap.** = japoneză; **Kr.** = Editura Kriterion; **lb.** = limbă; **Lib.** = Editura Libertatea; **lit.** = literar, literară; **Lit.** = Editura Litera; **magh.** = maghiară; **Mecu** = Editura Națională Mecu; **Mer.** = Editura Meridiane; **Mil.** = Editura Militară; **Min.** = Editura Minerva; **MLR** = Editura Muzeului Literaturii Române; **mon.** = monografie, monografic; **mss.** = manuscris, manuscrise; **Nem.** = Editura Nemira; **nuv.** = nuvele; **oland.** = olandeză; **pag.** = pagină, pagini; **Par. 45** = Editura Paralela 45; **per.** = perioadă; **Pit.** = Pitești; **Pol.** = Editura Polirom; **postf.** = postfață; **pov.** = povestiri; **pref.** = prefață; **prez.** = prezentare; **pt.** = pentru; **publ.** = publicistică; **r.** = rusă; **răsp.** = răspândirea; **reed.** = reeditat, reeditată; **ref.** = referitor, referitoare; **ref. cr.** = referințe critice; **Rep** = Editura Holding Reporter; **retr.** = retrospectiv, retrospectivă; **RFR** = Revista Fundației Regale; **rez.** = rezumat; **rom.** = român, română; **sc. cin.** = scenariu cinematografic; **Scr. Rom.** = Editura Scrisul Românesc; **sept.** = septembrie; **Soc.** = Editura Socec; **Sp.-T.** = Editura Sport-Turism; **st.** = studiu, studii; **stab.** = stabilit; **sued.** = suedeză; **șt.** = știință, științei; **Șt.** = Editura Științifică; **Șt.-Enc.** = Editura Științifică și Enciclopedică; **tab. cron.** = tabel cronologic; **Tim.** = Timișoara; **Tin.** = Editura Tineretului; **Tip.** = Tipografia; **trad.** = traducere, traduceri; **univ.** = universală; **Univ.** = Editura Univers; **Univ. Enc.** = Editura Univers Enciclopedic; **v.** = versuri; **var.** = variantă, variante; **vers.** = versiune; **Vinea** = Editura Vinea; **vol.** = volum, volume.

1941
1947

- La 22 iunie 1941 România declară începerea "războiului sfânt" pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord de sub ocupația sovietică. La câteva ore după intrarea armatei germane pe teritoriul URSS, mareșalul Ion Antonescu, în deplin acord cu regele Mihai și susținut moral de marea majoritate a populației, ordonă soldaților români: "Români, vă ordon, treceți Prutul!"

- În toamna anului 1941, în plin război, apare *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* de G. Călinescu, lucrare de mare anvergură, spectacol de inteligență critică și talent literar, remarcabilă sinteză – fără termen de comparație în culturile altor țări – evidențiind valoarea și originalitatea literaturii române.

- La 23 august 1944, în condițiile tot mai evidentei înfrângeri a germanilor și înaintării armatei sovietice pe teritoriul României, Ion Antonescu, care refuză să încheie armistițiul cu URSS și să întoarcă armele împotriva Germaniei, este arestat (din ordinul regelui și cu concursul partidelor democratice, PNT și PNL, dar și al comuniștilor) și predat sovieticilor. Aceștia, nerespectând angajamentele luate, tratează România ca pe un teritoriu cucerit.

- La 6 martie 1945 este constituit (sub presiunea Moscovei, reprezentată de Andrei Vișinski, care îl amenință pe rege că, în cazul unui refuz, România va dispărea ca stat independent)) un guvern prosovietic, condus de Petru Groza.

- Alegerile din 19 noiembrie 1946, câștigate cu 70 la sută din voturi de Partidul Național Țărănesc, sunt falsificate de guvern, cu acordul Moscovei, rezultatul anunțat fiind exact inversul celui real (se pretinde că 70 la sută din alegători au votat în favoarea Blocului Partidelor Democratice, dominat de comuniști).

- În cursul anului 1947, economia românească este aservită în tot mai mare măsură Uniunii Sovietice, iar conducătorii și membrii marcanți ai PNT sunt arestați, acuzați în stil comunist de "spionaj" și condamnați, la 11 noiembrie, la ani grei de închisoare (pedepsele pentru țărăniști vor însuma în final, după înscenarea și a altor procese, peste 1.000.000 de ani). La 30 decembrie, Partidul Comunist îl obligă pe rege să abdice și să plece din țară și proclamă, în aceeași zi, Republica Populară Română.

Calea Victoriei din București într-o zi însoțită din anii '30

SFÂRȘITUL UNEI LUMI

Viața în Atlantida

În scurta perioadă, de numai două decenii, dintre primul și cel de-al doilea război, în România au avut loc schimbări în bine care, teoretic, nu s-ar fi putut petrece decât în două secole. Istoricii, sociologii, economiștii au încercat și, într-o mare măsură, au reușit să explice, în termeni științifici, acest *boom* spectaculos înregistrat în aproape toate domeniile (industrie, comerț, urbanistică, învățământ, știință, asistență medicală, navigație aeriană și maritimă, agricultură, literatură, teatru, muzică, pictură, parlamentarism, politică externă etc.). Aceste explicații nu sunt însă suficiente dacă nu li se adaugă și una nebulos-romantică: *entuziasmul național*, care i-a cuprins pe români după ce, numărându-se printre învingători în primul război mondial, și-au recuperat o parte importantă a țării, Transilvania, pierdută de aproape o mie de ani.

O primă etapă a modernizării țării s-a consumat în a doua jumătate a secolului nouăsprezece. A doua, și mai efervescentă, se desfășoară acum, în perioada 1919-1938 (care va rămâne un vis frumos pentru români în timpul comunismului instaurat după cel de-a doilea război mondial și va fi, bineînțeles, idealizată; comuniștii înșiși, când vor vrea să-și exhibe propagandistic realizările mai mult fictive, decât reale, le vor raporta la situația – înfloritoare – a României din 1938).

Marea realizare din perioada interbelică, dincolo de performanțele înregistrate în numeroase domenii, o constituie reconstituirea unui *stil de viață firesc*, pe care românii, de-a lungul istoriei, au avut foarte rar ocazia să-l practice. Decomplexați, neprovinciali, ei trăiesc în deceniile trei și patru ale secolului douăzeci asemenea unor europeni, fără să facă paradă de europeanism. Numeroși ruși care vor să scape de comunism *fug în România* (situație descrisă în romanul *Rusoica* al lui Gib Mihăescu), cu disparerea cu care românii înșiși,

când România va fi comunistă, vor încerca să ajungă în Occident. Pe de altă parte, occidentalii care vin cu afaceri aici se simt ca acasă, găsind chiar, în plus, o *bucurie de a trăi* care îi face să îndrăgească locul și să-l evoce ulterior, până la sfârșitul vieții, cu nostalgie.

Merită studiate cu lupa fotografiile care înfățișează viața de fiecare zi din România interbelică. O asemenea fotografie, păstrată în Biblioteca Academiei Române și în colecțiile unor particulari, emoționează, ca o imagine din Atlantida. Este un instantaneu al unei mari artere din București, Calea Victoriei, cu mașini, trăsuri și o mulțime de oameni surprinși în mișcare, într-o zi însorită. Bărbații poartă costume ușoare, pălării și bastoane. Sunt degajați, ocupă cu dezinvoltură un loc în spațiu, se bazează pe faptul că li se arată respect. Femeile au o vestimentație elaborată. Una dintre ele, cu o rochie sofisticată, cu o capă înconjurată de o bentiță albă și cu un șal care îi traversează elegant spatele, în diagonală, privește într-o vitrină, ținută de braț de o prietenă. Mașinile trec prietenos printre pietoni, în orice caz fără să-i sperie cu claxoane imperative. Un domn se plimbă relaxat, cu mâinile împreunate la spate, pe sub pardesiu. Altul, cu o batistă albă la butonieră, tocmai dă mâna, ceremonios, cu un cunoscut întâlnit pe stradă. Reclamele de pe clădiri evocă naturalitatea relațiilor cu străinătatea: *Philips, Chlorodont, Wimpas-sing...* Dar cel mai elocvent rămâne peisajul uman. Nu există copii ai străzii, spălători de parbrize, cerșetori, traficanți de valută. Nu se aleargă bezmetic, nu se vorbește conspirativ, nu se aruncă ambalaje pe stradă. Asfaltul, neted ca-n palmă, fără gropi și crăpături, este și bine măturat. În locurile aglomerate nu se produce acea îmbrânceală agresivă și descalificantă care va face parte din stilul de viață comunist. Pe străzile orașului se află *cetățeni ai orașului*, nu indivizi declasați.

Toți au sufletul ușor, lipsit de griji, toți se bucură de viață cuviincios și calm, *în țara lor*, toți au înfățișare de *oameni*.

Rezerve strategice de moralitate

Acest fel de a fi se datorează unui import frenetic de civilizație apuseană, dar și propriei civilizații țărănești, care are vechime și asigură o asimilare armonioasă a influențelor. România este un exemplu rar de continuitate (fie și dramatică, în unele momente) între modul de viață tradițional și cel modern. Cei mai mulți din oamenii de cultură ai țării sunt fii de țărani, au studiat în România și în străinătate și s-au stabilit în București și în alte mari orașe din România. Ceea ce au învățat în copilărie – o decență, un respect față de lucrul bine făcut, un mod voios de a munci, o obișnuință a comunicării ritualizate cu semenii și, mai ales, o grijă de a nu atrage dezaprobarea colectivității – le ordonează întreaga educație ulterioară.

La țară există încă, în această perioadă fastă din istoria României, adevărate rezerve strategice de

moralitate și bun-simț. Un țăran bătrân (din vremea noastră, mai puțin fastă), Nicoară Timiș, povestește (în nr. 2-3/2002 al revistei *Memoria Ethnologica* din Baia Mare) cum erau „șezătorile de odinioară” la Borșa:

„După ce cinau, fetele veneau la șezătoare. Unele cu caiere de lână ori de cânepă, altele cu cosăle, sau tricotau ciorapi și mănuși. Cele mai tinerele fete erau însoțite la șezătoare de mamă sau bunică. Lucrul fetelor dura cam până la miezul nopții. În șezătoare veneau și feciori.

Aceștia cântau din fluier, ori spuneau povești. Gazda casei, om mai în vârstă, spunea diferite întâmplări și povești. Și fetele horeau hori frumoase, de dor și de dragoste, ori de lume. Uneori, când în șezătoare veneau feciori mai tineri, fetele le horeau hori satirice, ori le aduceau apă și otavă, să mai crească. De obicei feciorii umblau într-o seară în mai multe șezători. În unele, feciorii cântau și jucau cu fetele după muzica interpretată la fluier. Dacă aveau feciorii de mers și la alte șezători, ei, cam după un ceas, cel mult două, își luau rămas bun și plecau. Fetele îi petreceau, pe unii dintre ei, până în tindă sau până în șatră, apoi își reliau lucrul, că așteptau și alți feciori.

Dacă nu veneau feciori în șezătoare, o femeie mai în vârstă și pricepută făcea descântece de adus feciori. Și, după descântecul de adus, nu dura mult și se azeau cum vin feciorii cântând. Pe lângă horit și joc, în șezătoare se mai practicau și alte moduri de a se simți bine. Feciorii luau, unii dintre ei, fusele de la anumite fete și acestea trebuiau să și-l răscumpere. Plata pentru a-și primi fusul era sărutul. De obicei fusul era luat de către fecior de la fata de care era sigur că va accepta sărutul. Altfel, refuzul însemna întinderea firelor toarse pe fus pe garduri. Dar așa ceva se întâmpla foarte rar. Era obiceiul ca anumite fete să doarmă cu feciori în șezătoare. După ce cutreierau 2-3 șezători, feciorii trăgeau la una dintre ele unde aveau fete cumsecade. La ultima șezătoare feciorii, 5-6, se opreau și, cam după miezul nopții, dormeau acolo cu fetele. Fiecare fecior se așeza lângă o fată pe care o cunoștea mai bine, ori o iubea. Fetele care se înțeleseseră să doarmă în șezătoare se opreau din lucru. Celelalte fete plecau acasă, fie însoțite de feciori, ori de frați sau bunici, ori și singure, dacă locuiau în vecini. Se obișnuia ca feciorii să aducă horincă, cu care cinsteau gazda casei și pe celelalte persoane din șezătoare. Fetele închinau, puneau paharul sau oiaga la gură, dar nu beau. Dacă horinca era pusă în pahar, acesta trecea la fete din mână în mână, ele îl duceau până la gură și-l dădeau mai departe.

Gazda casei aducea fân sau paie, le așternea pe jos, așeza peste ele cergi groase de lână. Mai scotea 2-3 cergi de acoperit. Fetele și feciorii, perechi, rămași în șezătoare, se culcau și dormeau toți împreună, unii lângă alții, cât erau casa și așternutul de mari. Atât fetele, cât și feciorii, nu se dezbrăcau, dormeau îmbrăcați. Doar pieptarele și sumanele și le puneau de căpătâi, în loc de perină. Nu se stingeau lampa, ci se potolea, iar focul ardea mocnit în cuptor, ori în șpori. Fetele și feciorii perechi nu dormeau de fapt, ci stăteau la povești în șoaptă. Fiecare, atât fata cât și feciorul, aveau ce-și spune, câte-n lună și în stele. În

Foto: Rompres

Galati - viață fără griji înainte de război

mod decent, să nu-i audă ori să-i vadă, feciorii îmbrățișau fetele, le sărutau, dar numai atât. Dacă feciorul punea mâna pe pieptul fetei ori mai la vale, atunci fata îl respingea și risca să rămână singur. Între cei doi avea loc o dragoste curată. Deși dormeau împreună, ei își purtau respect și nici vorbă să aibă loc actul sexual între ei, așa cum credeau unii, necunoscători ai acestui obicei. E greu, desigur, să creadă unul neavizat că între cei doi tineri îndrăgostiți, dormind împreună, nu se întâmpla nimic.”

Simplitatea rafinată a acestui comportament se regăsește în stilul de viață citadin, chiar în formele sale cele mai exuberante. Lumea românească are o demnitate și o candoare în degustarea plăcerilor existenței. Nu este maladiv-orgiastică, nu simte o atracție perversă pentru josnicie. Dar nici nu refuză să se delecteze cu darurile vieții, asemenea acelor popoare, de o austeritate patetică, pe care le infirmizează dorința de performanță și munca excesivă. Performanțele se ating cu efort, dar fără chin, în momentele de entuziasm. Predominantă și caracteristică rămâne o *vocație a bucuriei*, care ține probabil de latinitatea românilor.

O literatură pentru o societate evoluată

Societatea românească relativ liberă și prosperă și, în orice caz, evoluată dintre cele două războaie mondiale are o literatură pe măsură. Legea cererii și ofertei reglează fin raportul dintre public și scriitori. În istoria literaturii române nu sunt ușor de găsit fanaticii care scriu pentru un cititor imaginar sau pentru posteritate. Cei mai mulți dintre scriitori produc texte pentru contemporanii lor. Vor să publice, să fie citați, să primească recompense (fie și doar morale). Tenacitatea eroică (sau plăcerea perversă) de a scrie în solitudine, *pentru nimeni*, nu îi caracterizează pe autorii români (așa se explică, printre altele, de ce se va scrie foarte puțină „literatură de sertar” în timpul comunismului).

Publicul este diversificat – în consecință și literatura este diversificată. Toate categoriile de texte bele-

tristice, de la cele destinate publicului larg (romanele lui Cezar Petrescu, versurile lui Ion Minulescu etc.), și până la cele care se adresează unor cunoscători de literatură exigenți (romanele Hortensiei Papadat-Bengescu, versurile lui Ion Barbu etc.) se găsesc pe piața literară. Toate orientările estetice sunt, de asemenea, generos ilustrate. În poezie există o *direcție tradiționalistă*, „revizuită și adăugită” în raport cu aceea de la începutul secolului douăzeci, esențializată și inteligent purificată de didacticism, fie printr-o ardore de inspirație ortodoxă (Vasile Voiculescu, Nichifor Crainic, Radu Gyr), fie prin pitoresc și printr-o desuetitudine deliberată (Ion Pillat, Adrian Maniu), o *direcție modernistă*, reprezentată de cei mai mari poeți ai epocii (Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu), o *direcție avangardistă* (Ilarie Voronca, Ion Vinea) care intră fără complexe în competiție cu avangarda literară europeană (la animarea căreia au contribuit de altfel poeți români expatriați). Prozatorii, la fel, satisfac cu producțiile lor cele mai diferite (și eventual excentrice) gusturi, scriind proză *poetică* (Mihail

E. Lovinescu văzut de Marcel Iancu

Sadoveanu, Ionel Teodoreanu, Mateiu I. Caragiale), *fantastică* (Mircea Eliade), *științifico-fantastică* (Felix Aderca), *de analiză psihologică* (Hortensia Papadat-Bengescu, Gib I. Mihăescu), *realistă* (Liviu Rebreanu), *livrescă* (G. Călinescu), *existențialistă* (M. Blecher), *a autenticității* (Camil Petrescu, Anton Holban, Mihail Sebastian), *a absurdului* (Urmuz) etc. Dramaturgia nu este la înălțime, dar în critica și istoria literară se afirmă spirite alese – G. Călinescu, E. Lovinescu, Tudor Vianu, Șerban Cioculescu, Mihail Ralea, Paul Zarifopol, Pompiliu Constantinescu ș.a. – care, în succesiunea lui Titu Maiorescu, conferă literaturii o conștiință de sine și o democratizează, supunând-o dezbaterii publice.

E. Lovinescu poate fi considerat (în mai mare măsură decât genialul G. Călinescu, întrucât geniile nu sunt reprezentative) un simbol a ceea ce a fost mai frumos în viața literară dintre cele două războaie mondiale.

E. Lovinescu a practicat democrația cu naturalețe, fără să renunțe la ierarhizarea valorilor.

A fost un raționalist fără să devină cinic.

Și-a iubit țara fără să ofenseze prin exclusivism pe cei aparținând altor neamuri.

A trăit discret fără să se înece în anonim. (A fost, dimpotrivă, o vedetă. Obiceiul lui de-a se „revizui”, menționat până și într-un cuplet al lui Constantin Tănase, a intrat în folclorul timpului.)

A dat tonul în literatura română fără să aibă ambiții de dictator și mai ales fără să-i inhide pe cei din jur. Toți autorii care au respirat atmosfera din cenaclul *Sburătorul* au descoperit bucuria de-a avea *pentru cine* să scrie.

A fost un mare pedagog fără să-i moralizeze agasant pe contemporani.

Și-a folosit civilizată extraordinarul talent literar fără să facă din el o armă periculoasă. Chiar și cele mai violente pamflete ale lui seamănă cu o bătaie cu flori.

S-a opus fascismului fără să aibă nimic de comunist.

Cititori competenți

E fervescenta vieții literare se explică și prin existența unor cititori competenți, capabili să identifice valoarea, să o salute și să o susțină, chiar și atunci când li se propun formule literare de o noutate stupefiantă. Numărul lor crește odată cu emanciparea femeilor. Ne putem face o idee despre nivelul de competență pe care îl putea atinge o *cititoare* în perioada interbelică parcurgând *Jurnalul* lui Jeni Acterian (*Jurnalul unei ființe greu de mulțumit*).

1932-1947, text ales și note biografice de Arșavir Acterian, ed. îngr., trad., note bibl. și postf. de Doina Uricariu. Buc., H., col. "Memorii-Jurnale", 1991").

Jurnalul acoperă o perioadă de cincisprezece ani (1932-1947) și nu este aproape deloc dependent de evenimentele istorice petrecute în această secvență de timp. Pentru Jeni Acterian un concert dat de George Enescu este mai important decât abdicarea regelui, iar o discuție cu Emil Cioran contează mai mult decât un discurs al lui Ion Antonescu. Ea trăiește înconjurată de oameni de valoare. Are doi frați – Haig și Arșavir Acterian – care fac parte din elita oamenilor de cultură din România. Iar printre prietenii și cunoștii ei se numără Mircea Eliade, Constantin Noica, Eugen Ionescu, Emil Botta, Marietta Sadova, Cella Delavrancea, Nae Ionescu, Alice Botez. Deși nu duce o frenetică viață de societate, Jeni Acterian participă atentă și de multe ori febrilă la viața culturală a epocii. Preferă să stea singură – deși ajunge în repetate rânduri să-și blesteme singurătatea – și să citească o carte bună sau să se ducă neînsoțită la un film, ca să se poată abandona nestingherită de nimeni aceluși act al trăirii artistice de care are nevoie mereu, ca de un drog. Nu este nesociabilă – dimpotrivă, știa să ia parte cu exuberanță la manifestările de grup, în special în perioada studenției –, dar înclinația ei înăscută este să se izoleze și să se regăsească pe sine.

Surprinzător este modul decis în care optează, încă înainte de a împlini douăzeci de ani, pentru o literatură selectă. Ea citește – și nu oricum, ci cu spirit critic –, în versiuni românești sau în original, cărți aparținând lui Proust, Unamuno, Dostoievski, Maurois, Huxley, D. H. Lawrence, Virginia Woolf, Knut Hamsun, Cehov, Thomas Mann, Baudelaire, Rilke și mulți alții, de aproximativ aceeași valoare. Din literatura română îi preferă pe Ion Barbu, Liviu Rebreanu, Mircea Eliade, Fundoianu ș.a.m.d. Pe toți acești importanți scriitori – unii dintre ei adevărați monștri sacri ai literaturii – nu-i admiră nediferențiat, într-o stare de beatitudine, ci îi ascultă pledând fiecare pentru cauza lui și apoi îi și judecă. Aproape toate aprecierile ei dovedesc competență, bun-gust, ca și o implicare existențială în actul lecturii.

Și mai surprinzătoare este însă vocația filosofică a acestei tinere care nu numai că n-are "minte scurtă, poale lungi", dar reușește uneori să-i eclipseze, prin intuițiile ei filosofice fulgurante și, mai ales, prin aptitudinea de a *trăi idei* pe viitori filosofi de profesie, ca Noica sau Cioran. Lecturile ei din Aristotel, Descartes, Spinoza, Kant, Kirkegaard, Sartre nu sunt lecturi pasive, ci un ansamblu de reacții și interpretări.

Asemenea femeii nu vor mai apărea în timpul comunismului, iar dacă totuși vor apărea, accidental, vor fi sever persecutate sau obligate să plece din țară.

Viața literară din timpul războiului

În 1939, când în Europa se declanșează cel mai devastator război din istoria lumii, România se desprinde cu greu din starea de normalitate, pe care (pentru că a avut parte de ea foarte rar de-a lungul secolelor) o trăiește ca pe o reverie. Abia în 1941 devine parte beligerantă și atunci doar obligată de circumstanțe (atacând, alături de Germania, URSS, pentru a-și recupera Basarabia pierdută în 1940). În mod semnificativ, nici după această dată, stilul de viață din România nu se schimbă în mod sesizabil. Profesor la Universitatea din Iași, G. Călinescu cere Ministerului Învățământului un concediu fără plată de trei luni pentru a veni la București să supravegheze tipărirea lucrării sale de mare anvergură, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Și cererea i se aprobă (iar după trei luni concediul i se mai prelungește chiar cu o lună), astfel încât cartea, care va intra în mitologia culturii române, se tipărește în condiții foarte bune. Nimeni nu țipă isteric: „E război! De cărți ne arde acum?!”

Judecând retrospectiv ne dăm seama că 1941 reprezintă, pentru România, începutul sfârșitului, întrucât în acest an țara este absorbită de un ciclon istoric (război-ocupație sovietică-regim comunist) care îi va sfârâma civilizația ca pe nimic. Dar în epocă nu se instaurează panica, nu se simte ceva atât de rău prevestitor încât să se renunțe la ritualurile zilnice ale bucuriei de a trăi. Intrarea României în război produce emoție, o emoție însă înviorătoare, un elan, în memoria colectivă persistând, din 1918, ideea că țara se află sub o stea norocoasă și iese cu bine din dezastrelle istoriei.

Dacă atmosfera morală din România ar rămâne mereu aceeași și nu ar exista nici o intervenție brută din afară, societatea românească n-ar trece spontan la comunism *niciodată*. Comunismul este profesat de opt sute – nouă sute de oameni, indivizi nerealizați social, complexați, cu sentimente de apatrizi sau descendenți ai unor familii din înalta societate, plictisiți de ideea de a repeta destinul părinților lor. Statul român nu-i ia în serios. Când întrec măsura, cu vociferările lor antiromânești, îi scoate, ca partid – în mod mecanic, fără să dramatizeze situația –, în afara legii. Cert este că partidul comunist din România, o parodie de partid, cu activiști care fac o navetă a servilismului politic București–Moscova, n-ar avea nici o șansă de unu la un milion să câștige vreodată alegerile în România fără sprijin din afară. Dintre membrii lui se

vor recruta însă, peste cinci-șase ani, colaboratorii forței de ocupație.

Deocamdată, nimeni nu întrevide unde se va ajunge. Viața literară se desfășoară cu aceeași efervescență ca și până acum. Cenaclul *Sburătorul*, condus de E. Lovinescu, încă funcționează (își va încheia activitatea abia în 1943, odată cu încetarea din viață a mentorului său), frecventat de scriitori de prim-plan ai literaturii române, ca Ion Barbu sau Hortensia Papadat-Bengescu. Scriitori consacrați, unii dintre ei clasici ai literaturii române, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, George Bacovia, Vasile Voiculescu, Ion Pillat și alții publică ediții retrospective la Editura Fundațiilor Regale. Se afirmă scriitori dintr-o nouă generație (care va fi numită „generația războiului” – sau „generația pierdută”, de unul dintre reprezentanții ei, Emil Manu): Geo Dumitrescu, Dimitrie Stelaru, Constant Tonegaru, Ion Caraion. Se lansează un al doilea val suprarealist salutat cu entuziasm, din Franța, de André Breton, vedeta suprarealismului european), avându-i ca promotori pe Virgil Teodorescu, Tașcu Gheor-

ghiu, Gellu Naum, Gherasim Luca, Paul Păun, D. Trost. Se publică eseuri despre identitatea culturii române (de un narcisism specific societăților prospere) în eleganta revistă *Gândirea*, (al cărei director, Nichifor Crainic, va sta închis din cauza activității lui publicistice, timp de cincisprezece ani, fără judecată, începând din 1947).

Producția editorială din anul fatidic, 1941, nu este deloc marcată de război. Miron Radu Paraschivescu publică cea mai bună carte de versuri a sa, *Cântice țigănești*, de o naivitate simulată ingenios, cu efect artistic, Geo Dumitrescu debutează cu volumul de versuri *Aritmetică* (semnat cu pseudonimul Felix Anadam), demonstrație de valorificare inteligentă a prozaismului și discursivității în poezie, Ion Negoitescu îi epatează pe burghezi cu teribilismul volumului său de proză-poezie *Povestea lui Ramon Ocg*, Zaharia Stancu este prezent în librării cu o culegere de poezie erotică, plină de ardoare (de genul căreia va mai scrie și la bătrânețe, în plin comunism, fermecându-i pe contemporani), Mihail Sadoveanu își adaugă la impresionanta sa bibliografie romanul *Ostrovul lupi-*

Terasa Oteteleşanu, loc vestit de întâlnire a scriitorilor, în viziunea lui Camil Ressu

lor, Radu Tudoran își lansează romanul *Un port la răsărit* (care va fi interzis în timpul regimului comunist și redescoperit după 1989), Henriette-Yvonne Stahl își continuă opera cu un nou roman de analiză, *Între zi și noapte*, Tudor Vianu pune în circulație *Arta prozatorilor români*, care va face parte decenii la rând, în mod justificat, din bibliografia obligatorie a studenților de la Litere, Ovidu Papadima stărnește controverse cu amplul său eseu *O viziune românească asupra lumii*, în care folosește ca material de observație literatura cultă și populară a românilor.

O inerție a bunăstării

În anii care urmează (cu aproximație, până în 1947) apar cărți valoroase în aproape mereu același ritm, dintr-un fel de *inerție a bunăstării* literaturii române: *Noaptea geniului* de Dimitrie Stelaru (versuri), 1942, *Cununa soarelui* de D. Ciurezu (versuri), 1942, *Împlinire* de Ion Pillat (versuri), 1942, *Ochii strigoifului* de Cezar Petrescu (roman), 1942, *Cordun* de Eusebiu Camilar (proză memorialistică), *Lina* de Tudor Arghezi (roman), 1942, *Ciudata viață a poetului* de Anișoara Odeanu (proză scurtă, 1942), *Floarea din prăpastie* de Al. Philippide (nuvele), 1942, *Aspecte lirice contemporane* de Șerban Cioculescu (critică literară), 1942, *Balade* de Radu Gyr (versuri), 1943, *Nebănuitele trepte* de Lucian Blaga (versuri), 1943, *Anotimpuri* de Radu Tudoran (roman), 1943, *Titu Maiorescu și contemporanii săi* de E. Lovinescu (istorie literară), 1943, *Mântuire* de Octav Șuluțiu (roman), 1943, *Beznă* de Ioana Postelnicu (roman), 1943, *Manechinul lui Igor* de Victor Papilian (proză scurtă), 1943, *Critice literare* de D. Caracostea, 1943, *Tradiție și literatură* de Ion Pillat (publicistică literară), 1943, *Prințul* de Tudor Teodorescu-Braniște (roman), 1944, *Ora fantastică* de Dimitrie Stelaru (versuri), 1944, *Panopticum* de Ion Caraion (versuri), 1944, *Revoluția* de Dinu Nicodin (roman), 1944, *Arca lui Noe* de Lucian Blaga (teatru), 1944, *Istoria literaturii române moderne* de Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu și Tudor Vianu, 1944, *Filosofia culturii* de Tudor Vianu, 1944, *Jurnal de lector* de Perpessicius, 1944, *Plantații* de Constant Tonegaru (versuri), 1945, *Blănușile oceanelor și Butelia de Leyda* de Virgil Teodorescu (versuri), 1945, *Cartea Oltului* de Geo Bogza (reportaj poetic), 1945, *Revolte* de Felix Aderca (roman), 1945, *Războiul lui Ion Săracu* de Cezar Petrescu (roman), 1945, *Flăcări* de Radu Tudoran (roman), 1945, *Istoria literaturii române. Compendiu* de G. Călinescu, *Lumea de mâine* de Ion Biberi (convorbiri cu personalități), 1945, *Libertatea de a trage cu pușca* de

Geo Dumitrescu (versuri), 1946, *Izobare* de Mircea Popovici (versuri), 1946, *Oameni* de Ticu Archip (roman, prima parte a trilogiei *Soarele negru*), 1946, *Plecări fără ancoră* de Sașa Pană (versuri), 1946, *Țara luminii* de Magda Isanos (versuri, volum postum), 1946, *Sclavii pământului* de Vintilă Corbul (roman), 1946, *Elevul Dima dintr-a șaptea* de Mihail Drumeș (roman), 1946, *Tapirul* de Cezar Petrescu (roman), 1946, *Pomul vieții. Jurnal intim 1944* de Petre Pandrea, 1946, *Bariera* de George Mihail Zamfirescu (roman postum), 1946, *Trilogia valorilor* (studiu filosofic) de Lucian Blaga, 1946, *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi* de Șerban Cioculescu, *Kalokagathon* de Petru Comarnescu (studiu de estetică), 1946, *Una sută poeme* de Tudor Arghezi, 1947, *Oameni de lut* de Demostene Botez (roman) 1947, *Decor penitent de Mihail Crama* (versuri), 1947 etc. O ușoară descumbrare a elanului scriitorilor de valoare se înregistrează abia în 1947, după lecția de autoritarism brutal dată de comuniști societății românești prin falsificarea grosolană a alegerilor din toamna lui 1946.

De altfel, încă din 1945 încep arestările: Onisifor Ghibu, Radu Gyr... Vina? Au militat pentru recăștigarea teritoriilor românești luate abuziv de URSS sau au propagat idei ortodoxiste sau pur și simplu și-au iubit prea mult țara. Se înregistrează și un prim val de plecări din România. Numărul celor care pleacă nu este de la început foarte mare, pentru că relatările despre atrocitățile regimului stalinist par neverosimile și puținii le iau în serios. Conform unei statistici făcute de Laurențiu Ulici (și publicate în *Luceafărul* din 6 iulie 1994), în perioada 1945-1949 se expatriază 50 de scriitori (în perioada 1975-1989, când nimeni nu-și va mai face vreo iluzie în privința comunismului, vor pleca în exil peste 200). Un caz semnificativ este acela al istoricului literar Basil Munteanu, care, după ce a studiat în Franța, s-a întors în 1939 în România, hotărât să rămână aici până la sfârșitul vieții. “Revenit în Franța în 1946, ca expert la Conferința pentru Pace și ca director adjunct la Școala Română de la Fontenoy-aux-Roses – povestește Florica Dumitrescu, în *Apostrof* nr. 12/ 1992 –, Basil Munteanu înțelege fractura politică prin care România este dată pe mâna comunismului și se decide să rămână în țara studiilor sale din tinerețe. Până la sfârșitul zilelor lui a fost un exilat ros de dorul patriei pierdute.”

Se exilează, totuși, în cele din urmă, suficient de mulți scriitori români pentru ca în unele țări din Vest să se reconstituie, fragmentar, viața literară din România. La Paris, de exemplu, funcționează între 1946-1950 un cenaclu al emigrației românești, într-o cafe-nă de pe malul Senei, “Corona”. “Participanții – explică Nicolae Florescu, în *Jurnalul literar* din iul.-aug. 1996 – (până la 20-30 de persoane la fiecare reuniune a cenaclului) se strâneau în sala din subsolul

cafenelei, în jurul unei mese ce avea, se pare, formă de potcoavă. Asistau, cu oarecare regularitate, într-un mediu format în exclusivitate din intelectuali cu preocupări literare și studenți români exilați, N.I. Herescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Paul Costin Deleanu, Octavian Vuia, Horia Stamatu, Nicu Caranica, soții Cerbu, C. Tacu, A. Juilland, M. Leibovici. Cu intermitențe au fost prezenți la reuniunile de la «Corona» Emil Turdeanu, Mihai Niculescu, Vasile Posteuca, Lucian Bădescu, C.V. Gheorghiu, Ștefan Ion George, Monica Lovinescu, printre alții. Lecturile literare erau de obicei completate cu discuții pe o temă culturală a nume propusă de unul dintre participanți și acceptată de majoritatea.”

Vremea barbariei

Abia anii 1946–1947 reprezintă un mesaj istoric inteligibil (“*a venit vremea barbariei*”) pentru aproape toți scriitorii români. Reacțiile acestora diferă, situându-se pe o scară Richter a moralității la toate nivelurile, de la eroism la lașitate. Merită menționată reacția lui Mihail Fărcășanu, care, prin frumusețea ei morală, rezumă expresiv tot ce a fost demn – și face uitat tot ce a fost nedemn – în viața noastră literară:

Mihail Fărcășanu (10 nov. 1907 – 14 iul. 1987), descendent al unei familii boierești din anturajul lui Mihai Viteazul, ulterior scăpătate, a studiat la Londra și la Berlin (drept și politologie), s-a căsătorit în 1938 cu Pia Pillat, nepoata de soră a președintelui PNL, Dinu Brătianu, și a fost instalat de acesta, în 1940, în funcția de președinte al Tineretului Național Liberal. În anii 1944-1945, ignorând înspăimântătorul ticăit al bombei cu ceas care devenise viața politică din România, conduce impetuos ziarul liberal *Viitorul* și se pronunță fără teamă în toate problemele societății românești. Inteligent, cultivat, înzestrat cu talent literar, publică în 1946 sub pseudonimul Mihail Villara cuceritorul roman *Frunzele nu mai sunt aceleași*, salutat cu entuziasm de Virgil Ierunca și premiat de un juriu al Editurii Cultura Națională. În același an, simțind că lațul poliției politice comuniste se strânge în jurul lui, părăsește țara clandestin, împreună cu soția sa, la bordul unui avion. Nu înainte însă de a pune în circulație o carte-testament, de o mare noblețe, *Scrisori către tineretul român* (având ca model îndepărtat *Reden an die Deutsche Nation (Cuvântări către națiunea germană, 1807-1808*, de J.G. Fichte). Într-un stil simplu și prietenos, dar fără să abdice nici un moment de la o anumită ținută, îi îndeamnă pe tineri,

prin intermediul acestei cărți, *să trăiască frumos*. Nu să urască, nu să se răzbune, ci *să trăiască frumos*.

Scrisorile rezumă într-un mod inspirat, luminos, idealul de viață al românilor, constituit de-a lungul secolelor, cu contribuția propriului lor bun-simț, dar și al lecției de *fair-play* învățate de tineri ca Mihail Fărcășanu în anii petrecuți în Occident. Dând dovadă de curaj intelectual și clarviziune, autorul mută frecvent discuția din plan moral în plan estetic; el înțelege ceea ce foarte puțină lume înțelege chiar și azi, în perioada postcomunistă, că esența – criminală – a comunismului o constituie urâtenia, prostul-gust, abaterea de la firesc. Când pledează pentru *eleganță*, Mihail Fărcășanu respinge implicit comunismul *în esența lui*:

„Am pus foarte mult accent pe eleganță în raporturile dintre oameni.

Nu aș vrea ca acest cuvânt să fie rău înțeles. Pentru noi, el exclude stearpa mască a mondenității, cu care l-au încărcat adepții vulgarului. [...]

Eleganța nu este formalism, ci fel de a fi. Ea este o atitudine substanțială. [...]

Dar dacă acest lucru este rezervat celor puțini, care au reușit să atingă treptele cele mai înalte, pentru începutul civilizației vieții noastre sociale este absolut necesar să cultivăm prima ipostază a eleganței, *politețea*. Multora li se va fi părând minoră o astfel de preocupare. Ea este însă esențială pentru orice progres în coexistența socială a oamenilor. Respectul omului are, într-adevăr, ca marcă exterioară, *buna purtare* față de el. Politețea este de ordin formal, dar ea constituie o terapeutică eficientă în contra vulgarității. Ea menține o distanță igienică între oameni, ferindu-i de promiscuitatea înjositoare și de mistuirea sentimentelor sau a ideilor, care nu pot trăi decât în intimitate și condescendență.”

În momentul în care erau redactate aceste scrisori, vremea eleganței și politeței însă trecuse.

